

Phát triển nông thôn nhìn từ khía cạnh văn hóa cộng đồng và một số vấn đề đặt ra hiện nay

Trương Xuân Trường*

Nhận ngày 8 tháng 6 năm 2022. Chấp nhận đăng ngày 13 tháng 8 năm 2022.

Tóm tắt: Với các cứ liệu thực tế qua khảo sát khoa học, bài viết nêu lên thực trạng đời sống văn hóa cộng đồng ở nông thôn hiện nay. Đó là những nét khám phá về bầu không khí xã hội qua tâm trạng, cảm nhận về mối quan hệ xã hội, mối liên kết xã hội, tâm thái an toàn xã hội và niềm tin xã hội tại các không gian cộng đồng nông thôn hiện nay. Nhìn chung, đó là một không gian xã hội khá yên bình, có sự bền vững nhất định về liên kết xã hội cũng như niềm tin xã hội. Các giá trị văn hóa cộng đồng tích cực còn hiện hữu ở nông thôn là: tính đoàn kết/đồng thuận; tính liên kết/hỗ trợ và tính tự trị/tự quản. Tuy nhiên, một số truyền thống cộng đồng được bảo lưu hiện nay đã trở nên lạc hậu, phản tiến bộ và gây cản trở cho phát triển xã hội nói chung và xây dựng văn hóa cộng đồng tích cực ở nông thôn hiện nay nói riêng.

Từ khóa: Phát triển nông thôn, văn hóa cộng đồng, vai trò văn hóa cộng đồng, niềm tin xã hội.

Phân loại ngành: Xã hội học

Abstract: With actual data acquired via scientific surveys, the article points out the current situation of community cultural life in rural areas. These are the discoveries regarding the social atmosphere as reflected on via moods and feelings about social relationships, social connections, societal safety and social trust in rural community spaces today. In general, it is quite a peaceful social space, with a certain stability in terms of social links as well as social trust. The positive community cultural values that still exist in rural areas are: solidarity/consent; connection/support and autonomy/self-governance. However, some community traditions that are preserved today have become outdated, anti-progressive, and hinder social development in general and the building of a positive community culture in rural areas today in particular.

Keywords: Rural development, community culture, the role of community culture, social trust.

Subject classification: Sociology

1. Đặt vấn đề

Nói đến văn hóa cộng đồng trước hết là nói đến bản sắc riêng của mỗi cộng đồng xã hội, là nét khác biệt được thể hiện qua các quy tắc, khuôn mẫu ứng xử. Nói cách khác, văn hóa cộng đồng chính là hệ thống giá trị cộng đồng (Tô Duy Hợp, Lương Hồng Quang, 2000). Do đó, văn hóa cộng đồng là sự hiện thực hóa các giá trị, các niềm tin và chuẩn mực sống của một cộng đồng thông qua các động thái khuôn mẫu ứng xử trong đời sống sinh hoạt của cộng đồng đó. Theo Fichter, cộng đồng bao gồm 4 yếu tố sau: (1) tương quan cá nhân mật thiết với nhau, mặt đối mặt, thẳng thắn chân tình, trên cơ sở các nhóm nhỏ kiểm soát các mối quan hệ cá nhân; (2) có sự liên hệ chặt chẽ với nhau về tình cảm, cảm xúc khi cá nhân thực hiện được các công việc hoặc nhiệm vụ cụ thể; (3) có sự hiến dâng về mặt tinh thần hoặc dần dần thực hiện các giá trị xã hội được cả xã hội ngưỡng mộ; (4) có ý thức đoàn kết tập thể. Cộng đồng được hình thành trên cơ sở các mối liên hệ giữa cá nhân và tập thể dựa trên cơ sở tình cảm là chủ yếu; ngoài ra còn có các mối liên hệ tình cảm khác.

---

* Viện Xã hội học, Viện Hàn lâm Khoa học xã hội Việt Nam.
Email: truongxhh@yahoo.com

Cộng đồng có sự liên kết có kết nối nội tại không phải do các quy tắc rõ ràng thành văn, mà do các quan hệ sâu hơn, được coi như là một hằng số văn hóa (Fichter J.H., 1974).

Như vậy, nhìn nhận về văn hóa cộng đồng ở nông thôn hiện nay là xem xét các giá trị, niềm tin và chuẩn mực thông qua các khuôn mẫu ứng xử. Trong đó, các giá trị nổi bật của văn hóa cộng đồng thông qua khuôn mẫu ứng xử được thể hiện cụ thể là: tính tự trị/tự quản, tính thống nhất, tính liên kết, tính tương trợ và tính hai mặt (Trương Xuân Trường, 2020). Các giá trị văn hóa cộng đồng đã tồn tại và phát triển, được bảo lưu và kế thừa qua nhiều chặng đường lịch sử phát triển của dân tộc. Đến nay, văn hóa cộng đồng tiếp tục đóng vai trò quan trọng trong đời sống xã hội nông thôn và là phần cốt lõi cơ bản của văn hóa nông thôn. Vì vậy, nói về phát triển nông thôn hiện nay, một trong những khía cạnh cơ bản nhất là phát triển văn hóa cộng đồng ở nông thôn.

Để chấn hưng và phát triển văn hoá đất nước, khi đề cập đến các giải pháp trước mắt, trong bài phát biểu tại Hội nghị văn hóa toàn quốc sáng 24/11/2021, Tổng Bí thư Nguyễn Phú Trọng đã nhấn mạnh đến việc “chú trọng xây dựng văn hoá ứng xử lành mạnh trong xã hội, phát huy những giá trị tích cực về thuần phong, mỹ tục của gia đình và xã hội; nêu cao tinh thần tương thân, tương ái, đoàn kết; trọng tình nghĩa, trọng công lý và đạo lý xã hội” (Nguyễn Phú Trọng, 2021). Tổng Bí thư đã xem điều này là một trong các giải pháp cơ bản trước mắt cho xây dựng văn hóa đất nước hiện nay, trong đó có phát triển văn hóa nông thôn; từ đó, đã thấy được vai trò của văn hóa cộng đồng trong phát triển nông thôn ở nước ta hiện nay. Bài viết bước đầu cung cấp một số nét về văn hóa cộng đồng trong đời sống xã hội nông thôn và đặt ra một số vấn đề cần quan tâm ở nông thôn nước ta hiện nay. Nguồn số liệu của bài viết là từ kết quả đề tài: “Vai trò của văn hóa cộng đồng đối với xây dựng nông thôn mới”¹.

2. Đời sống xã hội ở nông thôn hiện nay

Một cộng đồng có được bầu không khí xã hội yên bình và an toàn trước hết là có được sự tin cậy, sự liên kết, tương trợ và sẻ chia, sự tin tưởng và đồng thuận trong cộng đồng. Đó cũng là tâm thái yên tâm, sự bình an và cảm giác an toàn của các thành viên sống trong cộng đồng. Để nhìn nhận và đánh giá về thực tế đời sống xã hội ở nông thôn hiện nay, xin đi qua một số chỉ báo quan trọng như: độ an toàn của xã hội nông thôn, quan hệ xã hội và sự liên kết/tương trợ ở các cộng đồng nông thôn, và sự tin cậy/tin tưởng trong đời sống xã hội nông thôn hiện nay.

2.1. Xã hội nông thôn hiện nay có an toàn không?

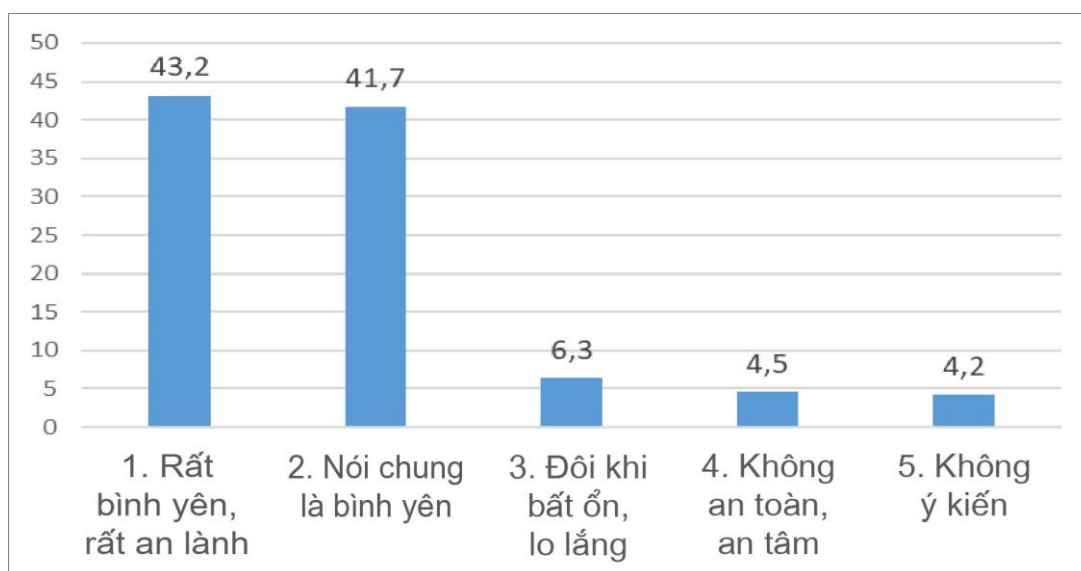
Bầu không khí xã hội nơi sinh sống luôn được thanh bình, yên lành và an tâm là tiêu chí cơ bản của đời sống hạnh phúc, là ước muốn đối với mọi người hiện nay, nhất là trong bối cảnh xã hội có nhiều giá trị bị đảo lộn, có nhiều biểu hiện suy đồi đạo đức, lối sống. Bầu không khí yên bình của làng quê truyền thống đang thay đổi. Vậy hiện nay ở nông thôn nước ta bầu không khí xã hội ra sao? Người dân nông thôn còn có cảm thấy an tâm, an toàn về nơi mình sinh sống? Một số nghiên cứu gần đây đã đề cập đến một số hiện tượng xã hội tiêu cực ở nông thôn khiến người dân lo lắng và bất an. Đó là các hiện tượng tệ nạn xã hội như: nạn tham nhũng, cửa quyền, nạn bài bạc, bạo lực thôn xóm, ô nhiễm môi trường... (Bùi Thế Cường, 2010; Khúc Thanh Vân, 2012; Nguyễn Đức Chiện, 2019). Các vấn nạn đang hiện hữu ở nông thôn tác động xấu đến không khí yên bình và tâm thái an ổn của người dân làng quê hiện nay. Số liệu khảo sát hai địa bàn nông thôn ở Hà Nội

¹ Đề tài cấp bộ “Vai trò của văn hóa cộng đồng đối với chương trình xây dựng nông thôn mới” do TS. Trương Xuân Trường làm chủ nhiệm, được thực hiện trong 2 năm 2019-2020. Đề tài được triển khai tại địa bàn 2 xã nông thôn là xã Thư Phú, Thượng Tín, Hà Nội và xã Nam Điền, Nghĩa Hưng, Nam Định. Về phương pháp nghiên cứu, đề tài sử dụng của phương pháp định lượng và phương pháp định tính. Về lượng mẫu, đề tài khảo sát điều tra chọn mẫu 340 đại diện hộ gia đình bằng bảng hỏi và tiến hành phỏng vấn sâu 40 trường hợp là các loại đối tượng liên quan đề tài.

Nam Định năm 2020 cho thấy có tới 43,2% người dân có cảm giác là rất bình yên, an lành; có 41,7% vẫn có cảm xúc tương đối tích cực nói chung là bình yên. Trừ 4,2% người trả lời không cho biết ý kiến thì còn có 10,8% người cho rằng bầu không khí xã hội hiện nay ở địa phương là đôi khi lo lắng, bất an do không an toàn, an tâm (hình 1).

Hình 1: Đánh giá cuộc sống xã hội ở địa phương

Đơn vị: %

Nguồn: Kết quả khảo sát của Viện Xã hội học năm 2020.

Khảo sát theo địa phương cho thấy thực tế tâm trạng bình yên và an tâm về bầu không khí xã hội hiện nay ở địa bàn nông thôn Hà Nội có chỉ số cao hơn ở Nam Định (46,8% so với 39,5%). Về mức sống, điều đáng ngạc nhiên là nhóm gia đình có mức sống trung bình lại có tâm trạng bình yên và an tâm về bầu không khí xã hội hiện nay với chỉ số cao hơn hẳn so với 2 nhóm mức sống còn lại, cụ thể là 45,8% cao hơn so với mức sống giàu/khá giả (35,6%) và nhóm nghèo/cận nghèo (38,0%). Về tôn giáo, nhóm có chỉ số tâm trạng bình yên và an tâm cao nhất là nhóm không tôn giáo (50,9%), cao hơn nhóm Phật giáo (43,1%) và Thiên Chúa giáo (35,0%).

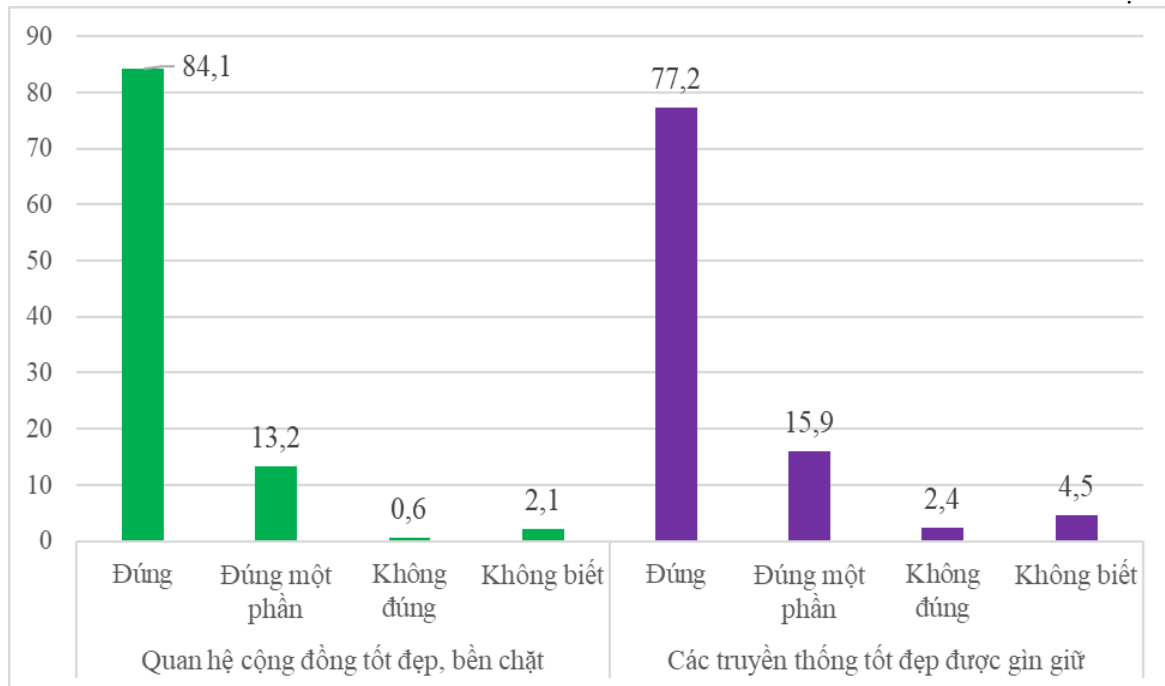
2.2. Quan hệ cộng đồng ở nông thôn hiện nay

Mặc dù có một bộ phận đáng kể người dân nông thôn đánh giá bầu không khí xã hội hiện nay ở cộng đồng là yên bình và an tâm, tuy nhiên, vẫn còn một bộ phận khác cho rằng bầu không khí xã hội này hiện nay không nhiều yên tâm và nhiều lúc còn lo lắng, bất an. Điều đó là đúng khi nhiều nghiên cứu gần đây chỉ ra nông thôn đang đối diện với nhiều thách thức nan giải, nhất là các vấn đề tệ nạn xã hội, ô nhiễm môi trường và bạo lực gia đình, với nhiều bằng chứng của sự suy đồi đạo đức và biến đổi giá trị. Điều đó cũng phản ánh những biến đổi của văn hóa cộng đồng làng xã trong bối cảnh kinh tế thị trường, thời kỳ hội nhập quốc tế và khu vực. Do đó, nhìn nhận về bầu không khí xã hội hiện nay nhìn chung vẫn là cách nhìn đa dạng, vừa có đánh giá tích cực, vừa có những nhìn nhận chưa tích cực, thậm chí là tiêu cực.

Thực tế các địa phương khảo sát cho thấy đa số người dân nông thôn vẫn thừa nhận quan hệ cộng đồng hiện nay là bền chặt và tốt đẹp với 84,1% và cho rằng các truyền thống cộng đồng vẫn được gìn giữ, với tỉ lệ đồng ý là 77,2% (hình 2).

Hình 2: Đánh giá tích cực về mối quan hệ cộng đồng theo giới tính

Đơn vị: %

Nguồn: Kết quả khảo sát của Viện Xã hội học năm 2020.

Bộ phận đánh giá bầu không khí xã hội theo hướng tiêu cực, ghi nhận từ thực tế khảo sát tại địa bàn 2 tỉnh thành cho biết có tới 23,7% ý kiến cho rằng “Con người sống ích kỷ hơn”, 30,6% cho rằng hiện nay “khó phân biệt thật giả/tốt xấu”, và có tới 44,7% cho rằng hiện nay “tệ nạn xã hội nhiều hơn trước”.

Xem xét theo từng khía cạnh đánh giá tiêu cực về mối quan hệ cộng đồng hiện nay, ở khía cạnh “Con người sống ích kỷ hơn”, nam giới có tỷ lệ đánh giá cao hơn nữ (30,5% so với 21,0%), học vấn ở bậc cao nhất là từ cao đẳng/đại học trở lên có chỉ số cao hơn các bậc học còn lại với 26,9%, và những người không tôn giáo cũng có chỉ số cao hơn 2 nhóm có tôn giáo được khảo sát với 27,3%.

2.3. Mối quan hệ liên kết/tương trợ ở nông thôn hiện nay

Mối quan hệ liên kết/tương trợ là giá trị nổi bật của văn hóa cộng đồng nông thôn hiện nay được thể hiện trong mọi lĩnh vực đời sống từ kinh tế, xã hội đến sinh hoạt và văn hóa. Ở đây, chúng tôi chỉ xem xét khía cạnh sự hỗ trợ khi gặp khó khăn và tình hình vay mượn ở các cộng đồng nông thôn được khảo sát. Đây cũng là cơ sở nền tảng của sự tin cậy lẫn nhau trong quan hệ cộng đồng nông thôn đã có từ trong lịch sử.

Đặc tính tương thân tương ái là một giá trị nổi bật vốn có từ lâu đời của xã hội làng quê Việt Nam. Nó đảm bảo đời sống an sinh xã hội cho mọi người dân sống ở đó và tạo nên nét bình yên trong đời sống nơi dân dã vốn còn nhiều khó khăn, nghèo đói. Lịch sử nông thôn Việt Nam trải qua nhiều khó khăn do thiên tai, mất mùa, đói kém, loạn lạc; vì vậy, tính tương trợ cộng đồng luôn là đòi hỏi bức thiết trong đời sống cộng đồng làng xã. Ở môi trường cư trú đó, mỗi khi gặp cơ nhỡ khó khăn, người dân đều cần sự cứu trợ, hỗ trợ của gia đình, họ tộc, xóm giềng, phe giáp, phường họ. Tóm lại, người ta cần mọi sự trợ giúp của cộng đồng làng xã. Truyền thống giúp đỡ nhau khi “tối lửa tắt đèn”, tinh thần “lá lành đùm lá rách” trong “tình làng nghĩa xóm” ở làng quê Việt là nét đẹp nghìn xưa. Truyền thống đó vẫn được lưu giữ trong đời sống xã hội nông thôn hiện đại.

Kết quả khảo sát tại Hà Nội và Nam Định cho thấy hầu hết số người được hỏi trả lời: khi gặp khó khăn, cần sự chia sẻ, dù là về tinh thần hay về vật chất, họ đều tìm đến các thành viên cộng đồng để nhận sự trợ giúp. Cụ thể, tỷ lệ số người không cần sự trợ giúp của ai cả về tinh thần chỉ có 3,6%, và về vật chất chỉ có 6,1%. Hầu như tất cả mọi tổ chức cộng đồng hiện có ở nông thôn đều có chức năng chia sẻ khó khăn cho mỗi người dân nông thôn khi họ cần sự trợ giúp cả về tinh thần lẫn vật chất. Tuy nhiên, tỷ lệ trợ giúp nhiều ít rất khác nhau giữa các tổ chức cộng đồng, tùy thuộc vai trò của cộng đồng trong đời sống xã hội nông thôn.

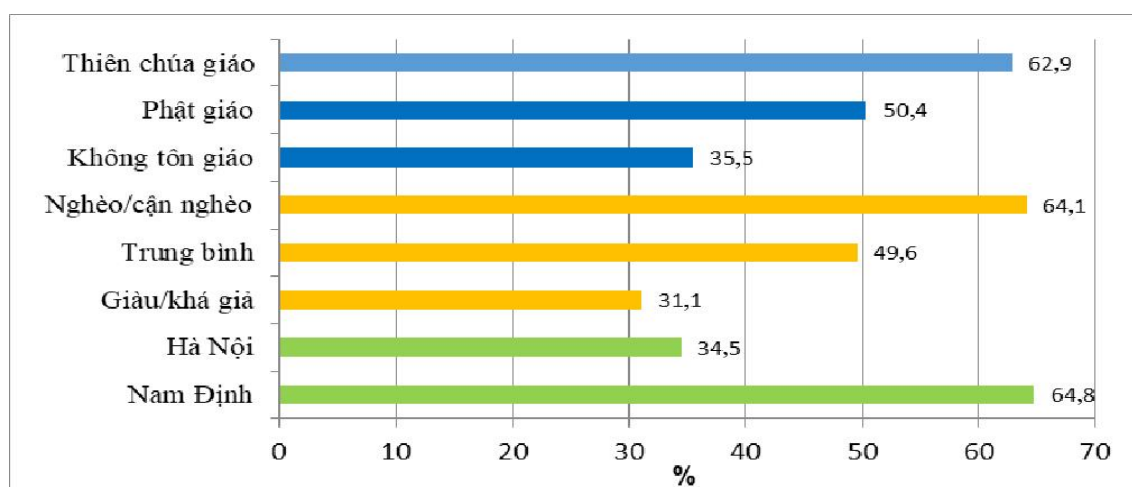
Cụ thể, các cộng đồng có sự trợ giúp cả tinh thần và vật chất với tỷ lệ cao hơn hẳn là các nhóm/tổ chức sau: Bố mẹ, anh em ruột thịt (43,8% và 45,3%); Hàng xóm (45,9% và 35,8%); Bạn bè (41,1% và 33,6%); Hội phụ nữ (41,1% và 37,6%); Hội người cao tuổi (31,4% và 22,0%); Hội nông dân (28,7% và 26,9%); Chính quyền xã/thôn (23,9% và 26,3%); Hội cựu chiến binh (21,1% và 15,9%); Họ hàng, thân tộc (18,7% và 18,7%); Tổ chức tôn giáo (13,3% và 8,6%) và Chi bộ đảng (11,5% và 10,7%). Trong 11 cộng đồng xã hội có sự trợ giúp nhiều nhất đối với người dân nông thôn hiện nay, vai trò quan trọng nhất vẫn thuộc về nhóm gia đình và xóm giềng. Tuy nhiên, kết quả khảo sát cũng bộc lộ vai trò trợ giúp quan trọng của 6 tổ chức chính trị - xã hội hiện đại ở nông thôn nước ta: Chi bộ đảng, chính quyền xã/thôn, hội nông dân, hội phụ nữ, hội cựu chiến binh, hội người cao tuổi.

Bằng chứng rõ ràng nhất của sự trợ giúp cộng đồng đối với người dân nông thôn thể hiện qua tình hình vay mượn và lý do vay mượn. Nội dung này đã được nhiều đề tài nghiên cứu nông thôn gần đây đi sâu khảo sát. Kết quả của chúng tôi cho thấy có tới khoảng một nửa số gia đình trong nhóm khảo sát thừa nhận là trong năm qua (tức là năm 2019, so thời điểm khảo sát) có vay mượn (49,2%). Tình hình vay mượn trong năm qua theo địa phương, mức sống và tôn giáo được thể hiện ở hình 3.

Điểm đáng lưu ý ở đây là 3 nhóm xã hội đã nêu trên có sự khác biệt lớn về tỷ lệ vay mượn trong năm qua (tức là năm 2019, so thời điểm khảo sát). Cụ thể, các nhóm có tỷ lệ cao hơn thường là ở mức gấp đôi so với nhóm đối xứng. Thực tế cho thấy xã có mức sống thấp hơn, xã thuần nông là chủ yếu lại là những xã có tỷ lệ vay mượn năm vừa qua cao hơn nhiều so với các xã còn lại. Cụ thể, tỷ lệ ở xã khảo sát tại Nam Định là 64,8%, cao gần gấp đôi so với xã ở Hà Nội (34,5%).

Hình 3: Tình hình vay mượn trong năm qua (tức là năm 2019, so thời điểm khảo sát) theo tôn giáo, mức sống và địa phương

Đơn vị: %

Nguồn: Kết quả khảo sát của Viện Xã hội học năm 2020.

Kết quả trên cho thấy sự tin cậy lẫn nhau trong cộng đồng nông thôn là rất lớn. Đây chính là cách thức đối phó với những rủi ro trong cuộc sống ở nông thôn trong lịch sử và tiếp tục duy trì cho đến ngày nay, khi việc tiếp cận với các dịch vụ tài chính chính thức, hỗ trợ từ nhà nước chưa đáp ứng được đầy đủ.

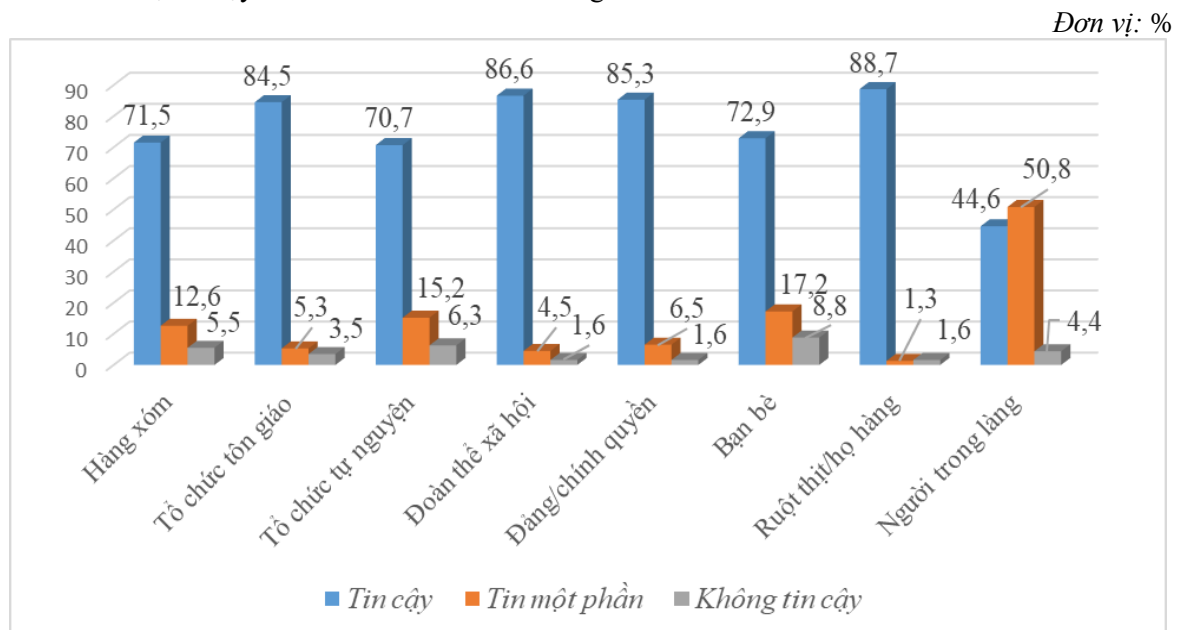
2.4. Niềm tin xã hội ở cộng đồng nông thôn hiện nay

Trong cách nhìn xã hội học, lòng tin (hay sự tin cậy) vào người khác là một hiện tượng xã hội - tâm lý - văn hóa tổng hợp, và tâm thế này được coi là một trong những điều kiện căn bản để có thể duy trì đời sống tập thể. Người ta không thể sống được với nhau nếu không tin nhau (Trần Hữu Quang, 2006). Có thể nói niềm tin xã hội (NTXH) là động lực phát triển xã hội và đất nước.

Niềm tin xã hội là một giá trị quan trọng trong đời sống xã hội, có vai trò tạo động lực đối với sự phát triển xã hội và phát triển đất nước, nên nó được coi là một thành tố quan trọng cấu thành vốn xã hội; hay nói như Trần Hữu Quang, nó là một chiều cạnh quan trọng của vốn xã hội (Nguyễn Đức Chiên, 2019; Trần Hữu Quang, 2006; Nguyễn Thị Minh Ngọc, 2015; Khúc Thị Thanh Vân, 2012). NTXH cũng là một thành tố cơ bản của văn hóa nói chung và văn hóa cộng đồng nói riêng.

Nhiều nghiên cứu gần đây cho thấy NTXH ở Việt Nam là khá cao. Điều đó khẳng định các động thái tích cực trong đời sống cộng đồng và tiến bộ xã hội. Kết quả của cuộc khảo sát Giá trị Thế giới đã chỉ ra rằng Việt Nam có mức độ cao về NTXH so với những nước khác trong khu vực với tỷ lệ trên 40% (Khúc Thị Thanh Vân, 2012, tr.81). Nghiên cứu của chúng tôi đưa ra các chỉ số cao về NTXH tại các cộng đồng nông thôn Hà Nội và Nam Định. Cụ thể, tỷ lệ được người dân cho rằng ở trong cộng đồng làng xã mình đang sinh sống thì những người và tổ chức đáng tin cậy nhất bao gồm 8 nhóm/tổ chức được khảo sát. Điều này rất đáng chú ý. Và điều không ngạc nhiên là chiếm tỷ lệ cao nhất, gần như tuyệt đại đa số người dân nông thôn rất tin cậy vào gia đình/họ tộc (88,7%). Tuy nhiên, cũng có sự tin cậy rất cao qua các chỉ số khảo sát đối với các tổ chức chính thức và phi chính thức như: Đoàn thể (86,6%), Đảng/chính quyền (85,3%), tổ chức tôn giáo (84,5%), bạn bè (72,9%), hàng xóm (71,5%), tổ chức tự nguyện (70,7%). Sự tin cậy vào mọi người trong làng có tỷ lệ 43,6% là tỉ lệ khá cao trong bối cảnh đời sống xã hội hiện nay.

Hình 4: Sự tin cậy với các nhóm/tổ chức ở nông thôn

Nguồn: Kết quả khảo sát của Viện Xã hội học năm 2020.

Những chỉ số cao về NTXH ở trong cộng đồng nông thôn khẳng định rằng, chí ít là bầu không khí xã hội tại các địa bàn nông thôn khảo sát cơ bản là lành mạnh, tích cực và an toàn. NTXH tích cực đó được xuất phát từ cơ sở đời sống xã hội cộng đồng nông thôn, trong đó, những tương tác xã hội tích cực là sự liên kết/hỗ trợ nhau trong cuộc sống, và cảm quan an toàn/an ninh và tinh thần tương thân tương ái, chia sẻ vui buồn giữa các thành viên. Như vậy, những mô tả và phân tích ở trên bước đầu cho thấy mối quan hệ chặt chẽ của văn hóa cộng đồng đối với đời sống xã hội ở nông thôn hiện nay.

3. Vai trò của văn hóa cộng đồng đối với phát triển nông thôn hiện nay

3.1. Những bảo lưu giá trị truyền thống

Văn hóa cộng đồng được hình thành, duy trì và phát triển trên cơ sở các giá trị văn hóa truyền thống. Trải qua nhiều thăng trầm lịch sử, văn hóa truyền thống Việt Nam đã có những tiếp biến, chuyển đổi. Đến nay nhiều giá trị truyền thống đang được lưu giữ trong văn hóa cộng đồng, nhất là ở địa bàn nông thôn.

Đi qua các làng mạc nông thôn nước ta hiện nay, nhất là vùng đồng bằng Bắc Bộ, nhìn không gian cư trú, sẽ thấy những dấu tích cảnh quan truyền thống không còn nhiều, thiếu vắng những lũy tre xanh, hàng dậu mồng toi hay hoa dâm bụt, có chăng còn lại là góc sân đình hay một vài chùa chiền miếu mạo với dăm ba quãng đường lát gạch kiểu cổ xưa. Vậy nhưng những dấu ấn văn hóa phi vật thể được thể hiện từ ca dao tục ngữ, hay đơn giản là những thành ngữ, cô đúc những giá trị chuẩn mực sống vẫn được lưu giữ. Nhiều giá trị văn hóa cộng đồng vẫn được nhiều người dân nông thôn, nhất là nhóm tuổi cao, nhắc tới và khuyến bảo lớp trẻ thực hiện như những phương châm sống. Số liệu khảo sát ở nông thôn Hà Nội và Nam Định cho thấy tỷ lệ rất cao về sự khẳng định các giá trị văn hóa cộng đồng còn được lưu giữ thông qua các biểu hiện chuẩn mực giá trị ở các câu thành ngữ/ca dao được lưu truyền. Cụ thể, các ý kiến khẳng định về các giá trị văn hóa cộng đồng vẫn được lưu giữ qua các thành ngữ/ca dao được thể hiện ở số liệu khảo sát ở bảng 1 sau đây.

Bảng 1: Sự khẳng định các giá trị văn hóa truyền thống ở làng xã còn được lưu giữ

Đơn vị: %

	Giới tính	Địa phương		Tôn giáo			Tổng		
		Nam	Nữ	Nam Định	Hà Nội	Không tôn giáo		Phật giáo	Thiên chúa giáo
1. Một cây làm chẳng nên non...	Đúng	82,1	91,6	88,9	88,9	87,3	93,5	85,0	88,9
	Đúng một phần	14,7	5,0	5,6	9,9	10,9	4,9	8,0	7,8
	Không đúng	0,0	0,4	0,6	0,0	0,0	0,8	0,0	0,3
	Không biết	3,2	2,9	4,9	1,2	1,8	0,8	7,0	3,0
2. Bán anh em xa mua láng...	Đúng	69,5	91,6	87,7	83,0	82,7	89,4	83,0	85,3
	Đúng một phần	23,2	5,5	7,4	13,5	14,5	7,3	10,0	10,5
	Không đúng	0,0	0,4	0,0	0,6	0,0	0,8	0,0	0,3
3. Ta về ta tắm ao ta...	Đúng	7,4	2,5	4,9	2,9	2,7	2,4	7,0	3,9
	Đúng	69,1	78,4	73,3	74,0	65,0	63,2	78,2	73,9
	Đúng một phần	14,8	17,5	20,0	15,6	15,0	25,3	12,6	16,2
4. Một người làm quan cả họ...	Không đúng	5,6	2,9	4,4	4,2	5,0	6,3	3,4	4,2
	Không biết	10,5	1,2	2,2	6,2	15,0	5,3	5,9	5,7
	Đúng	55,6	61,4	51,1	59,7	49,0	43,2	64,7	58,6
	Đúng một phần	22,8	23,4	28,9	22,2	25,0	35,8	18,1	23,1
	Không đúng	9,9	10,5	15,6	9,4	9,0	13,7	8,8	10,2

	Không biết	11,7	4,7	4,4	8,7	17,0	7,4	8,4	8,1
5. <i>Phép vua</i>	Đúng	54,9	69,6	60,0	62,8	45,0	52,6	66,4	62,5
<i>thua lệ làng</i>	Đúng một phần	16,0	26,3	26,7	20,5	14,0	35,8	15,5	21,3
	Không đúng	6,2	2,3	6,7	3,8	8,0	6,3	3,4	4,2
	Không biết	22,8	1,8	6,7	12,8	33,0	5,3	14,7	12,0
6. <i>Dĩ hòa vi</i>	Đúng	74,1	77,2	73,3	76,0	69,0	68,4	78,6	75,7
<i>quý, chín bỏ</i>	Đúng một phần	13,6	15,2	15,6	14,2	15,0	20,0	12,2	14,4
<i>làm mười</i>	Không đúng	0,6	2,9	2,2	1,7	0,0	4,2	0,8	1,8
	Không biết	11,7	4,7	8,9	8,0	16,0	7,4	8,4	8,1
7. <i>Ăn cơm</i>	Đúng	58,6	58,5	64,4	57,6	51,0	48,4	62,6	58,6
<i>với cáy thì</i>	Đúng một phần	14,8	28,1	17,8	22,2	13,0	31,6	17,6	21,6
<i>ngáy o o, ăn</i>	Không đúng	5,6	6,4	8,9	5,6	6,0	6,3	5,9	6,0
<i>cơm thịt bò...</i>	Không biết	21,0	7,0	8,9	14,6	30,0	13,7	13,9	13,8
8. <i>Con gà</i>	Đúng	56,2	64,9	60,0	60,8	44,0	53,7	63,4	60,7
<i>hơn nhau</i>	Đúng một phần	17,3	30,4	33,3	22,6	23,0	36,8	18,9	24,0
<i>tiếng gáy</i>	Không đúng	7,4	1,2	2,2	4,5	7,0	2,1	5,0	4,2
	Không biết	19,1	3,5	4,4	12,2	26,0	7,4	12,6	11,1
9. <i>Một miếng</i>	Đúng	58,6	78,9	73,3	68,4	46,0	65,3	70,6	69,1
<i>giữa làng</i>	Đúng một phần	13,0	15,8	17,8	13,9	18,0	21,1	11,8	14,4
<i>hơn...</i>	Không đúng	11,1	2,3	2,2	7,3	11,0	7,4	6,3	6,6
	Không biết	17,3	2,9	6,7	10,4	25,0	6,3	11,3	9,9

Nguồn: Kết quả khảo sát của Viện Xã hội học năm 2020.

Số liệu bảng 1 đã nêu cho thấy điều rất đáng chú ý là hiện nay người dân nông thôn vùng được khảo sát vẫn xem trọng các giá trị văn hóa cộng đồng như tính đoàn kết, tương trợ lẫn nhau, tình nghĩa xóm làng, họ tộc, tính địa phương cục bộ, tính nhẫn nại va chạm tranh đấu...

Tư liệu khảo sát định lượng cùng với tư liệu quan sát và phỏng vấn sâu cho thấy hầu hết các giá trị văn hóa cộng đồng làng xã truyền thống hiện được người dân coi trọng và kế tục với mức độ khác nhau theo các nhóm xã hội.

“Các cụ ngày xưa truyền dạy là ít khi sai. Ngày nay trong các gia đình người lớn vẫn thường nhắc dạy trẻ nhỏ. Giấy rách thì giữ lấy lề. Đạo lý cha ông là phải giữ, thế mới giữ được gia đạo, lễ thói tốt đẹp từ xưa” (Nam, 62 tuổi, kinh tế khá giả, xã Nam Điền).

“Cần thiết lưu giữ văn hóa đạo đức truyền thống, như là phải “uống nước nhớ nguồn” để xã hội được lành mạnh. Tất nhiên là không phải giữ rập khuôn, mà là những gì truyền thống tốt đẹp như là bản sắc gia đình, bản sắc làng quê. Hiện nay, ở địa phương, về cơ bản các truyền thống văn hóa tốt đẹp cha ông vẫn được bảo tồn, vẫn được tiếp tục” (Đại diện lãnh đạo UBND xã Thư Phú).

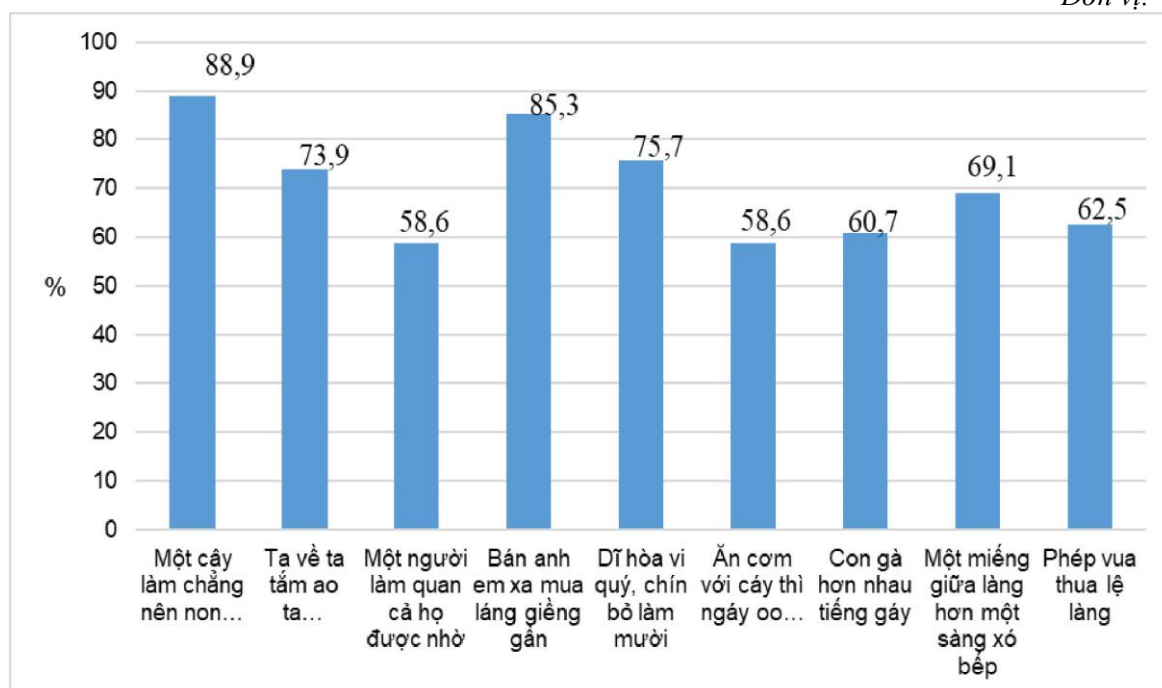
Kết quả khảo sát cũng cho thấy các giá trị văn hóa cộng đồng được lưu giữ có tính hai mặt và thực tế có ảnh hưởng trái chiều với thực tiễn đời sống cộng đồng. 9 giá trị chuẩn mực cộng đồng làng xã được bảo lưu kế thừa đến hôm nay có thể phân làm 3 nhóm chuẩn mực sau:

- Nhóm các giá trị về đoàn kết, tương thân tương ái cộng đồng (*Một cây làm chẳng nên non, ba cây chụm lại thành hòn núi cao; Bán anh em xa mua láng giềng gần*).
- Nhóm các giá trị về tính tự trị, tự quản, phe nhóm (*Ta về ta tắm ao ta, dù trong dù đục ao nhà vẫn hơn; Một người làm quan cả họ được nhờ; Phép vua thua lệ làng*).
- Nhóm các giá trị duy tình hơn duy lý, đề cao phận vị và tiết kiệm (*Dĩ hòa vi quý, chín bỏ làm mười; Ăn cơm với cáy thì ngáy o o, ăn cơm thịt bò thì lo ngay ngáy; Con gà hơn nhau tiếng gáy; Một miếng giữa làng hơn một sàng xó bếp*).

Hình 5: Đánh giá khẳng định các giá trị văn hóa cộng đồng vẫn được lưu giữ

Đơn vị: %

Nguồn: Kết quả khảo sát của Viện Xã hội học năm 2020.

Thực tế cho thấy, bầu không khí xã hội nông thôn hiện nay còn khá yên bình một phần là nhờ vai trò tác động tích cực của các giá trị văn hóa truyền thống còn được lưu giữ. Mặt khác, những điều bất ổn, gây không khí âu lo ở xã hội nông thôn hiện nay không chỉ là ảnh hưởng của lối sống hiện đại, của mặt trái kinh tế thị trường, mà còn những mặt trái chiều, tiêu cực của các tác động của một số giá trị văn hóa cộng đồng truyền thống. Chúng tôi cho rằng ảnh hưởng hai mặt tích cực và tiêu cực từ văn hóa cộng đồng đối với sự phát triển văn hóa nông thôn nói riêng và phát triển nông thôn nói chung cũng xuất phát từ những cứ liệu thực tế đó. Từ những giá trị được thể hiện qua các câu thành ngữ/ca dao mang tính biểu tượng đến những giá trị được khái quát hóa về các đặc tính của văn hóa truyền thống, người được hỏi tại hai địa bàn khảo sát đã khẳng định về sự bảo lưu các giá trị đó hiện nay qua số liệu trong bảng sau đây.

Bảng 2: Đánh giá về những giá trị văn hóa truyền thống còn được lưu giữ

Đơn vị: %

Những đặc trưng văn hóa cộng đồng	Đúng	Đúng một phần	Không đúng	Không biết
1. Tính đoàn kết/liên kết	87,4	9,6	0,3	2,7
2. Tính tương trợ/tương thân tương ái	81,7	13,5	0,6	4,2
3. Tính tự trị/tự quản	50,8	29,1	6,0	14,1
4. Tính thống nhất/đồng thuận	60,7	26,4	1,2	11,7
5. Tính cục bộ/bản vị/phe phái	15,9	36,0	27,9	20,1
6. Tính ganh đua/kèn cựa	17,1	27,9	41,4	13,5
7. Tính nhẫn nhục	39,6	31,2	16,2	12,9
8. Tính ỷ lại	15,6	28,2	38,7	17,4

Nguồn: Kết quả khảo sát của Viện Xã hội học năm 2020.

Ý kiến người dân cho thấy đa số đều khẳng định sự bảo lưu các giá trị mang tính tích cực cho sự phát triển nông thôn nói chung và phát triển văn hóa cộng đồng nói riêng như: “tính đoàn kết/liên kết” (87,4%), “tính tương trợ/tương thân/tương ái” (81,7%), “tính thống nhất/đồng thuận” (60,7%) và “tính tự trị/tự quản” (50,8%). Bên cạnh việc đa số ý kiến khẳng định các giá trị văn hóa cộng đồng truyền thống có ý nghĩa tích cực hiện còn được bảo lưu, một bộ phận đáng kể các ý kiến khẳng định còn có sự bảo lưu các giá trị mang ý nghĩa tiêu cực, gây cản trở cho sự phát triển nông thôn trong thời đại mới. Đó là các giá trị như: “tính nhẫn nhục” (39,6%), “tính ganh đua/kèn cựa” (17,1%), “tính cục bộ/bản vị/phe phái” (15,9%) và “tính ỷ lại” (15,6%).

Sự bảo lưu các giá trị truyền thống đã tạo nên các nét đặc trưng của văn hóa cộng đồng nông thôn hôm nay, nhất là các giá trị tích cực như: tính tự trị/tự quản, tính thống nhất, tính liên kết/hỗ trợ là cơ sở cốt lõi để xây dựng và phát triển NTXH ở nông thôn. Mặt khác, với tính hai mặt của văn hóa cộng đồng, việc bảo lưu đã diễn ra cả ở những giá trị truyền thống đến nay không còn phù hợp, thậm chí đã là các yếu tố tiêu cực ảnh hưởng đến sự hình thành và phát triển văn hóa cộng đồng.

3.2. Vai trò văn hóa cộng đồng trong đời sống xã hội nông thôn hiện nay

Khảo sát sâu hơn về các mức độ tác động của văn hóa cộng đồng đối với các mặt đời sống xã hội nông thôn hiện nay ở địa phương cho biết một số điểm đáng chú ý. Tỷ lệ người trả lời đưa ra ý kiến về tác động của văn hóa cộng đồng đối với đời sống xã hội nông thôn hiện nay trên hai phương diện tích cực và tiêu cực thể hiện qua số liệu khảo sát ở bảng 3.

Bảng 3: Ý kiến đánh giá về vai trò tác động của văn hóa cộng đồng truyền thống ảnh hưởng đối với đời sống xã hội ở địa phương hiện nay.

Đơn vị: %

Sự tác động của văn hóa cộng đồng truyền thống	Địa phương		Mức sống hộ gia đình			Tổng
	Nam Định	Hà Nội	Giàu, khá giả	Trung bình	Nghèo, cận nghèo	
1. Giúp tăng cường tính đoàn kết cộng đồng	79,6	86,5	80,0	84,9	78,0	83,2
2. Phát huy tính tương trợ/giúp đỡ lẫn nhau	85,2	80,7	75,6	84,9	80,0	82,9
3. Tăng cường liên kết/hỗ trợ trong sản xuất - kinh doanh	54,8	61,4	66,7	60,1	42,0	58,3
4. Làm gia tăng tính cục bộ địa phương	27,8	32,7	28,9	29,8	34,0	30,3
5. Gia tăng tính bè phái trong đời sống xã hội địa phương	13,0	24,6	15,6	21,0	12,0	18,9
6. Làm gia tăng tính chây ỳ, ỷ lại	9,3	9,4	15,6	8,8	6,0	8,3
7. Sống duy tình, xem trọng tình làng nghĩa xóm	24,1	18,7	11,1	22,7	24,0	21,3

Nguồn: Kết quả khảo sát của Viện Xã hội học năm 2020.

Có thể nói, hầu hết ý kiến người trả lời khẳng định một số đặc trưng văn hóa truyền thống có tác động tích cực đối với đời sống xã hội hiện nay như tính đoàn kết cộng đồng, tính tương trợ/liên kết

giúp đỡ lẫn nhau trong mọi mặt đời sống. Tuy nhiên, cũng đã xuất hiện một bộ phận ý kiến đánh giá về những ảnh hưởng tiêu cực, gây tác động cản trở tiến bộ xã hội trong đời sống xã hội ở nông thôn hiện nay, như tính cục bộ, bè phái, tính chây ỳ, ỷ lại và tính xem nhẹ pháp luật, giải quyết mọi vấn đề xung đột, mâu thuẫn ở làng xã chỉ bằng vào nguyên tắc “đĩ hòa vi quý” hay là “phép vua thua lệ làng”, trọng “tình làng nghĩa xóm”.

Rõ ràng là các giá trị truyền thống được bảo lưu đã trở thành nội hàm giá trị của văn hóa cộng đồng nông thôn hôm nay. Nó có thể là cơ sở tạo nên động lực phát triển hoặc lực cản của sự phát triển nông thôn nước ta trước mắt. Các giá trị tốt đẹp được bảo lưu cũng là cơ sở, nền tảng để phát triển niềm tin xã hội ở nông thôn hiện nay. Chính các giá trị như: “Giúp tăng cường tính đoàn kết cộng đồng”; “Phát huy tính tương trợ/giúp đỡ lẫn nhau”; và: “Tăng cường hỗ trợ/liên kết trong sản xuất kinh doanh” là cơ sở để phát triển văn hóa cộng đồng tích cực, tiến bộ làm động lực cho phát triển nông thôn nước ta. Ngược lại các giá trị như: “Làm gia tăng tính cục bộ địa phương”; “Gia tăng tính bè phái trong đời sống xã hội địa phương”; “Làm gia tăng tính chây ỳ, ỷ lại”; và: “Xem nhẹ pháp luật do trọng tình làng nghĩa xóm” đã tạo nên xu hướng lệch lạc, tiêu cực và gây cản trở cho sự phát triển xã hội nói chung và phát triển nông thôn nói riêng. Điều đó đặt ra vấn đề kế thừa và phát triển văn hóa truyền thống như thế nào, nói cách khác là phát triển văn hóa cộng đồng ở nông thôn hiện nay như thế nào, để thúc đẩy phát triển nông thôn tích cực, làm cơ sở động lực cho phát triển đất nước.

4. Kết luận

Hiện nay, văn hóa cộng đồng góp phần quan trọng vào thành công của các phong trào xã hội ở nông thôn như: xây dựng nông thôn mới, phát triển kinh tế hộ gia đình, toàn dân xây dựng đời sống văn hóa cơ sở... Văn hóa cộng đồng đã phát huy vai trò huy động mọi người dân ở cộng đồng tham gia tích cực và có hiệu quả vào các hoạt động phát triển nông thôn. Thực tế cho thấy, hiện nay tại hầu hết các địa phương, đa số người dân nông thôn đã góp công sức và tiền của, đất đai ruộng vườn vào các hoạt động phát triển nông thôn, xây dựng đời sống mới văn minh hơn, hiện đại hơn. Đó là các hoạt động như: xây dựng cơ sở hạ tầng nông thôn (đường sá, nhà văn hóa, trung tâm sinh hoạt văn hóa - thể thao...), giúp nhau làm kinh tế, đôn điền đổi thửa, phong trào môi trường vệ sinh nông thôn... Đặc biệt, như đã phân tích ở trên, văn hóa cộng đồng là nền tảng cơ sở để hình thành và phát triển NTXH nông thôn. Trong đó, chủ yếu là góp phần tạo dựng một bầu không khí xã hội nông thôn yên bình, an toàn trong cảm quan người dân cộng đồng.

Các bằng chứng khảo sát xã hội học cũng cho thấy, các giá trị văn hóa cộng đồng được tạo dựng từ các giá trị văn hóa truyền thống được bảo lưu đang phát huy (chủ yếu là tính tích cực) trong đời sống xã hội nông thôn hiện nay. Chính các giá trị cộng đồng như tính thống nhất, tính liên kết, tính tự quản và tính tương trợ đã phát huy giá trị nhân văn và tiến bộ trong mọi hoạt động sống ở nông thôn. Các giá trị này giúp gắn kết cộng đồng, tạo sức mạnh đồng thuận, lan tỏa bầu không khí xã hội lành mạnh, tích cực trong cộng đồng. Đó chính là nền tảng, đồng thời cũng là kết quả, phát triển văn hóa ở nông thôn hiện nay, góp phần đáng kể vào sự nghiệp phát triển nông thôn nước ta.

Các biểu hiện tiêu cực của sự bảo lưu các giá trị truyền thống trong văn hóa cộng đồng ngày nay ở nông thôn cũng đang tạo nên lực cản đối với tiến bộ xã hội, gây nhiều khó khăn cho việc xây dựng bầu không khí xã hội lành mạnh và huy động sức mạnh cộng đồng. Tính hai mặt trong văn hóa cộng đồng đã biểu hiện rõ ở mặt trái là các đặc tính như: tính cục bộ, tính gia trưởng, tính phe nhóm, duy cảm hơn duy lý, hình thành những luồng tư tưởng phản tiến bộ ở nông thôn như: đấu tranh phe nhóm, tư tưởng bè phái, tính chây ỳ ỷ lại, trông chờ, coi nhẹ luật pháp... Cùng với các trào lưu tư tưởng đời sống hiện đại, những vấn đề đó đã tạo nên các kiểu lối sống coi trọng quá mức giá trị vật chất, “có tiền là có tất cả”, tư tưởng thực dụng, lối sống hưởng thụ.

Trong vòng ba thập kỷ vừa qua, nông thôn nước ta đã có bước phát triển vượt bậc, thành quả chương trình xây dựng nông thôn mới cũng đã cải thiện đáng kể cuộc sống người dân và bộ mặt cảnh quan nông thôn. Niềm tin xã hội ở nông thôn cơ bản là tích cực và đang là động lực cho tiến bộ xã hội và phát triển nông thôn hiện nay. Tuy nhiên, từ sự phân tích tính hai mặt trong các động thái văn hóa cộng đồng ở nông thôn hiện nay, cũng đã xuất hiện những biểu hiện tư tưởng, lối sống không lành mạnh, phần tiến bộ làm cản trở công cuộc xây dựng nông thôn mới và phát triển đất nước. Chính nó làm nảy sinh kiểu loại hành vi thiếu tích cực, thiếu lành mạnh và góp phần thúc đẩy tệ nạn xã hội ở nông thôn hiện nay như: rượu chè, cờ bạc, bạo lực, ma túy...

Đang có nhiều vấn đề được đặt ra từ góc độ phát triển nông thôn nước ta hiện nay. Một mặt là sự đổi mới của các thách thức phần tiến bộ như các vấn đề về tàn phá môi trường, sự suy thoái đạo đức và những giá trị tốt đẹp của truyền thống, sự gia tăng tệ nạn xã hội, tệ quan liêu, cường hào và nạn tham nhũng. Mặt khác là sự xuất hiện và phát triển của các loại tư tưởng, lối sống thực dụng, duy vật chất, hưởng thụ, thêm vào đó là các động thái quản lý xã hội nông thôn đây đó có xu hướng “nhà nước hóa” và “chính trị hóa” đã thực sự góp phần làm xói mòn các giá trị tích cực và gây trở ngại đáng kể cho sự phát triển văn hóa cộng đồng tiến bộ ở nông thôn hiện nay.

Tài liệu tham khảo

1. Nguyễn Đức Chiện (2019), *Phát triển niềm tin xã hội trong bối cảnh Việt Nam chuyển đổi và hội nhập: Thực trạng, nguyên nhân và giải pháp*, Kỷ yếu Hội thảo khoa học “Những vấn đề xã hội và phát triển xã hội ở Việt Nam”, Viện Hàn lâm Khoa học xã hội Việt Nam, Hà Nội.
2. Bùi Thế Cường (2010), *Góp phần tìm hiểu biến đổi xã hội ở Việt Nam hiện nay*, Nxb Khoa học xã hội, Hà Nội.
3. Fichter J.H. (1974), *Xã hội học*, Trần Văn Đĩnh dịch, Hiện đại thư xã xuất bản, Sài Gòn.
4. Nguyễn Thị Khánh Hòa (2015), *Các yếu tố ảnh hưởng đến lòng tin xã hội của người Việt Nam*, Luận án tiến sĩ, Trường Đại học Khoa học Xã hội và Nhân văn, Hà Nội.
5. Tô Duy Hợp, Lương Hồng Quang (2000), *Phát triển cộng đồng: Lý thuyết và vận dụng*, Nxb Văn hóa - Thông tin, Hà Nội.
6. Nguyễn Thị Minh Ngọc (2015), “Nhận diện niềm tin xã hội của tín đồ Công giáo tại Hà Nội và Ninh Bình”, Tạp chí *Nghiên cứu tôn giáo*, số 9 (147).
7. Trần Văn Thạch (2020), “Niềm tin xã hội ở khu vực Trung Bộ qua một số kết quả khảo sát”, Tạp chí *Khoa học xã hội miền Trung*, số 6 (68).
8. Trương Xuân Trường (2020), *Vai trò của văn hóa cộng đồng đối với chương trình xây dựng nông thôn mới*, Đề tài cấp Bộ, Viện Xã hội học.
9. Khúc Thị Thanh Vân (2012), *Vai trò của vốn xã hội trong phát triển kinh tế hộ ở nông thôn đồng bằng hiện nay - Nghiên cứu trường hợp tại Nam Định và Bắc Ninh*, Luận án tiến sĩ, Học viện Khoa học xã hội.
10. Bộ Công Thương Việt Nam (2021), “Toàn văn bài phát biểu của Tổng Bí thư Nguyễn Phú Trọng tại Hội nghị văn hóa toàn quốc”, <https://moit.gov.vn/tin-tuc/hoat-dong/toan-van-phat-bieu-cua-tong-bi-thu-nguyen-phu-trong-tai-hoi-nghi-van-hoa-toan-quoc.html>, truy cập ngày 25/11/2021.
11. Trần Hữu Quang (2006), “Lòng tin trong xã hội và vốn xã hội”, <https://tiasang.com.vn/-dien-dan/long-tin-trong-xa-hoi-va-von-xa-hoi-1817/>, truy cập ngày 2/4/2022.

